

Yazar bu eserinde, şahsiyet anlayışını felsefî ve bedîî boyutuyla ele almış, bunu da düşünce tarihinden süzüp çıkardığı tesbitler ve örnek tiplmelerle ortaya koymaya çalışmıştır.

Bizde, devrin hayat anlayışını aynı devrin edebî eserlerinden süzüp çıkararak büyük iktisatçı Prof. Dr. Sabri Ülgener, “Zihniyetler” diyebileceğimiz bir dizi çok değerli eser vermiştir. Özellikle “Çözülme Devri Zihniyeti” adlı eserinde, bir yazarın, şairin ya da düşünürün, eserleriyle, bir devrin zihniyetini nasıl temsil ettiğini Nâbî örneğinde incelemiş ve göstermiştir. O, bu devri, bağrında çözülme ve çöküş tohumlarını barındıran durağan bir devir olarak tasvir eder; Nâbî de kendi şahsiyet anlayışıyla, bu devrin “tipik” bir temsilcisidir. Aynı eserde Anadolu Selçukluları ve Osmanlı’nın kuruluş dönemleri ise, birer dinamizm devri olarak kendi döneminin eserlerinden tesbit edilmiştir (ÜLGENER 1981)

Nigâr Carulla Gızı’nın eserinin en önemli yanlarından biri, Sovyet döneminde olduğu gibi sadece ideolojinin sınırladığı dar bir bakış açısı ve sınırlandırılmış kaynaklara dayanan yüzeysel, yalınkat bir çalışma olmamasıdır. Aristo’dan Marks, Engels ve Lenin’e; Hâce Nasreddin Tusî’den İbrahim Kafesoğlu’ya; Konfüçyüs’ten Yusuf Hâs Hâcib’e; E. Fromm’dan Murtaza Mutahhari’ye kadar çok değişik kaynakları irdeleyen bir anlayış, yeni bir dünyanın gerektirdiği yeni bir bilimsel tutumu yansıtmaktadır. Zaten eserin “Giriş”inde, yazarın yeni, değişik ve çok daha olumlu bir dünyada yaşadığının farkında olduğu; artık bir başka dünyanın gerektirdiği yeni insan “tip”inin şekillenmesi ülküsünün, Azerbaycan için hayati önem taşıdığına bilincinde olduğu görülmektedir: “Yaşadığımız köklü deyişmeler çağı artık
ı anlayışını ortadan kaldırmış, dövre ve şeraite uygun olarak,
ı anlayışını kaçılmaz bir zeruret kimi ireli sürmüştür. Bu yeni Azerbaycan insanı hem öz millî varlığına sahip çıkaraq onu qoruyan, geliştiren, hem de çağdaş dünya sivilizasyonu ile inteqrasiya olub bütünleşen ve her terefli inkişaf eden şaxsiyyete çevrilmelidir”. (CARULLA GIZI, 2000: 5). Yazar, bunun için de ilmî-nazarî araştırmaların yapılmasını ilk adım olarak görüyor ve bu adımlardan birini kendisi atıyor.

Eser, “Giriş” bölümünden sonra üç ayrı bölümden meydana gelmiştir. Eserin mahiyeti hakkında bir fikir vermesi bakımından içindikiler bölümünü ayrıntılarıyla vermekte yarar vardır:

Ş

Ş

Kadim Şark efsanelerinde ve felsefi-bediî abidelerinde, kadim Türklerde, islâm felsefesinde, sufilikte, Azərbaycan felsefi-bediî fikir tarixinde şahsiyyet anlayışı.

Ş

Kadim Yunan felsefesinde, intibah devrinde, XVIII. yüzyl Avrupa maarifçiliğinde, klasik Alman felsefesinde, romantizmde, Marksizm’de, XIX yüzyl Rus felsefi-bediî fikir tarixinde şahsiyyet anlayışı.

I

Ş

IŞI

Çağdaş felsefi fikirde insan amili ve şahsiyyet, şahsiyyetin formalaşmasında medeniyetin rolü.

Eserde toplam 374 dipnot vardır.

Bu başarılı çalışmada yararlanılan, İngilizce olanlar dışındaki batılı kaynakların bir kısmının Rusça, bir kısmının Türkiye Türkçesi’ndeki çevirileri olması da dikkat çekicidir. Bu durum, yeni dönemde Azerbaycanlı bilim adamlarının ufkunda meydana gelen değişmeyi, genişlemeyi ve onların ulaştıkları çalışma imkânlarının boyutlarını göstermesi bakımından çok önemlidir.

Eserde Türkiyeli bilim adamlarından şu isimlerden yararlanılmıştır: Selami Sargut, Enver Yelken, Sulhi Dönmezer, İbrahim Kafesoğlu, İbrahim Ethem Başaran, Besim Atalay, Sadri Maksudi Arsal, Ramazan Şeşen, İbrahim Ağâh Çubukçu, Abdülbaki Gölpınarlı, Burhan Ulutan, Nafiz Danişman, Süleyman Hayri Bolay, Amiran Kurtkan, Mehmet Eröz, Adnan Gülerman, Mübahat Türker-Küyel, Neşet Çağatay, Yaşar Çalışkan, M. Lütfi İkiz, Kâmuran Şipal, Ayda Yörükân, Tuncel Altınköprü, Halis Özgü, Çiğdem Kâğıtçıbaşı, İlkay Sunar Hakan Okay, Nihat Nirun.

Ayrıca Dede Korkut, Yusuf Hâs Hâcib ve Kaşgarlı Mahmut gibi ortak kültür kaynaklarımızdan da geniş ölçüde yararlanılmıştır.

Yazara göre “...bütün şexsiyyetler ferd olsa da, ferdlerin heç de hamısı şexsiyyet değıl. Yalnız cemiyetde aktif faaliyyet göstererek müeyyen sosial status qazanan, müeyyen sosial rol oynayan, öz “men”ini derk eden şüurlu ferdler şexsiyyet sayıla biler.” (CARULLA GIZI, 2000:

6). "Yüksek medeni seviyeye yiyelenmiş şexsiyyetin heyat ve fealiyyetinde be'zi meselelere ayrıca diqqet yetirilmelidir. Ş o, bir şexsiyyet kimi, ve öz ğ derk etmelidir." (CARULLA GIZI, 2000: 348).

Bu değerli çalışma, bize, başka Türk yazar ve düşünürlerinin bu konudaki çalışmalarını da hatırlattı. Bu bilim insanının bana hatırlattığı söz konusu eserlerden bahsetmemesi kesinlikle bir noksan değildir; çünkü benim hatırladıklarım edebî yönü ağırlıklı olan eserlerdir. Ben de edebiyat okuyan biri olduğumdan ve bu yüzden bilimsel çalışmalarda bile edebî bir cihet arayanlardan olmalıyım ki örneğin, "Keşke Merhum Prof. Dr. Mehmet Kaplan'ın en çok beğendiğim eseri (KAPLAN 1985.) adlı eseri de görülmüş olsaydı" diye düşünmekten kendimi alamadım. Kaplan, "şahsiyet" ile "tip" arasında belirli bir fark görüyor: "Hayatı en ince ayrıntılarına kadar tasvir eden romanlardaki şahıslar umumiyetle karmaşıktırlar. Çeşitli yönleri vardır. Onları bir kelime veya bir formül ile özetlemek hemen hemen imkânsızdır. Eski çağlara ait destanlar ile mesnevilerde, umumiyetle, karakterleri aynı kalan kişilere rastlanılır. "Tip" adı verebileceğimiz bu basit ve sabit karakterli kişiler, küçük farklarla, aynı devirde yazılan başka eserlerde de görülür. Tip kelimesi bu bakımdan da onlara uygun düşer. Zira "şahsiyet" yegâne olduğu halde, "tip" az önce de belirttiğim gibi küçük farklarla, başka eserlerde de karşımıza çıkar." (KAPLAN 1985: 5). Kaplan, bu eserinde bir de "arşetip" kelimesini kullanır: "Türk halkının bugün bile Köroğlu'nu bir kahraman olarak yüceltmesiyle, muhakkak ki, onun gayrı şuurunda yaşayan alp arşetipini hatırlamasının büyük payı vardır." (KAPLAN 1985: 101).

Cemil Meriç, "Carlyle ve Kahramanlar" başlıklı yazısında, "kahraman" kelimesi yerine, Emerson'un "repesantatif man", Spencer'in "büyük adam", Carlyle'in "kahraman" kelimesini kullandığını belirterek "tarih okul kitaplarında kahramanlar etrafında toplanır." ve "İnsanlık, kendisini kurtaracak bir büyük adamın hasreti içindedir." der, Freud'un buna "Bir baba arayışıdır." dediğini de ekler. "Spencer'e göre "Kahramanı yaratan bugünkü toplum değildir, bütün tarih ve bütün müesseseleriyle toplumdur. Büyük adamlar ancak büyük cemiyetlerde ortaya çıkabilir." (MERİÇ 1997: 342-345).

Prof. Dr. Muharrem Ergin de "kültürlerin mukayesesi"nden söz ederken, bütün kültürlerin hedefinin müsbet olduğunu, kültürler arasında üstün veya aşağı, değerli ve değersiz diye bir mukayesenin esas itibariyle doğru olmadığını; bu konuda gelişmiş veya gelişmemiş kültürlerden bahsetmenin daha iyi olacağını söyler ve "Ancak kültürler arasında mutlaka bir mukayese yapmak gerekirse, bir kültürün büyüklüğü şu dört kıstasa göre ölçülebilir:

1. Yetiştirdiği insan tipi
2. Ortaya koyduğu cemiyet şekli
3. Tesir, nüfuz ve müessiriyet kabiliyeti
4. Kendisini koruma ve dayanma kudret ve hassası

“Türk kültürünün yetiştirdiği insan tipi mükemmeldir. Bu tip, hangi kademe olursa olsun, en yüksek insanî meziyetler ve faziletlerle mücehhezdir. Attilâ’dan Fatih’e, Kül Tigin’den Kanunî’ye, Alp Arslan’dan Atatürk’e, Barbaros’tan Mareşal Çakmak’a, Kâşgarlı Mahmut’tan Mimar Sinan’a, Yusuf Hâs Hacib’den Uluğ Bey’e, Yunus Emre’den Fuzûlî’ye, Evliya Çelebi’den Nasreddin Hoca’ya, Gaspıralı İsmail’den Ziya Gökalp’a, Ali Şîr Nevâî’den Yahya Kemal’e kadar sayısız yüksek insan tipleri Türk kültürünün sinesinden çıkmıştır. Yalnız mehmetçik tipi Türk insanının ne müstesna bir varlık olduğunu göstermeğe kâfidir. Kore harbinde esir düşen müttefik askerlerine Çinliler kamplarda çeşitli tazyikler yapmışlar, beyin yıkama ve komünistleştirme metodları tatbik etmişlerdir. Bu muameleler diğer müttefik ve Amerikan askerleri üzerinde kademe kademe müessir olmuş, fakat Türk esirlerinin kılımı bile kıpırdatmamıştır. İşte kültür budur, Türk kültürü budur. O kültürün yetiştirdiği insan tipi budur.” (ERGİN 1987: 37-38).

Kısacası, çok önemli bir alanda çok şey düşündüren bilimsel bir çalışma ile karşı karşıya olduğumuz kesin...

Sayın Carulla Gızı’nın bu hacimli eserinin en önemli yanlarından biri de, Latin alfabesiyle yayınlanması ve Türkiye Türkçesine yakın bir dille yazılmış olmasıdır. “Ortak Oğuz Türkçesi” yolunda Güney Azerbaycan’da da tesbit ettiğimiz çok köklü faaliyetler ve atılan ileri adımları değerlendireceğimiz bir başka makale yazmakta olduğumuzdan, burada eserin bu yönüne sadece işaret etmekle yetineceğiz.

Yazarı kutlar, düşünce dünyamızı yeni eserleriyle aydınlatmasını dilerim.

- CARULLA GIZI, Nigâr, (2000), §
İ, “Güneş” Neşriyyatı, Bakı.
- ERGİN, Muharrem (1987) , BAYRAK Ba-
sım/Yayım/Tanıtım, İstanbul, 37-38.
- KAPLAN, Mehmet (1985) , Dergâh yay., İstanbul.
- MERİÇ, Cemil (1997), İ , İletişim yay., İstan-
bul, 342-345.
- TAĞIYEVA, Ş., REHİMLİ, E., BAYRAMZADE, S., (2000),
, Orxan Neşriyyat, Bakı.
- ÜLGENER, S., (1981 **İ ā** İ
(
), Der yay. İstanbul